

ТЕОРЕТСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРЕТПОСТАВКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ НА ФЕНОМЕНОТ НА ПОДВРАБОТЕНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА

Cведоци сме на глобални транзитивни процеси карактериситчни за поширокиот регион на Централна и Источна Европа кои длабоко ги потресуваат и видоизменуваат поранешните општествени системи. Транзицијата може да се дефинира на повеќе начини, но од она што претставува мое емпириско согледување и теоретска основа, транзицијата би ја дефинирал како комплексен систем од промени на економски, политички и социјален план кои водат кон премин од едно во друго оп-

штествено уредување. Во овој контекст професорот Љупчо Печијарески во својата обемна анализа за транзицијата во Македонија укажува на фактот дека “ретко кој поим, за толку краток временски период, успеал да продре толку длабоко во сржта на човековата психолошка структура, да стане синоним на егзистенцијален спас на цели општества”¹. Последиците од транзицијата се видливи во сите свери од човековото живеење а секако дека највоочливи во однос на човековата егзистенција се последиците во

сверата на пазарот на трудот.

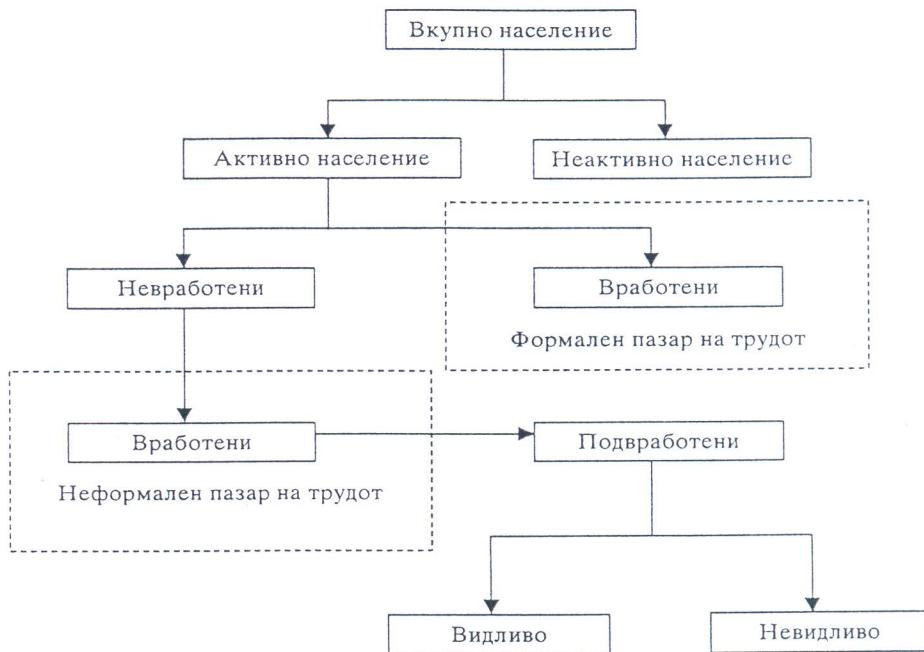
Анализирајќи ги глобалните промени и движења на пазарот на трудот во Македонија во изминатата деценија на транзитивни промени, општа е констатацијата за долготрајното опстојување на висок степен на структурна невработеност. Оваа констатација произлегува од фактот што релативно високата невработеност во Македонија не е нова појава од почетокот на минатата деценија, туку истата во значителен обем егзистира континуирано во текот на постоење-

то на претходниот систем. Одтука, јасна е структурната нескладност на пазарот на трудот во поглед на понудата и побарувачката на работна сила како негативна последица од несоодветната економска и политичка стратегија во развојот на земјата. Тоа што, во последнава деценија сме сведоци на уште повисок степен на невработеност, е резултат на мултилицирањето на дополнителните ефекти од транзитивните процеси, а пред се треба да се споменат ефектите од приватизацијата и губењето на традиционалните пазари од поранешните југословенски простори.

Горенаведените транзитивни појави предизвикаа низа нус-ефекти кои како да излегоа од контролата на т.н. "стратеги на транзицијата" т.е. политичките и економските водачи олицетворенини во Владата и Парламентот на Р. Македонија. Тука посебно треба да се споменат големиот број ликвидирани претпријатија, стечаи, задочната исплата на платите на работниците и т.н. коишто значително придонесоа во зголемувањето на обемот на невработената работна сила. Огромната маса на невработени, која од ден на ден постојано се зголемува претставува основна причина за низата социјални тензии во Македонија. Ако овде се додаде фактот дека релативно голем дел од невработената работна сила во Македонија го претставуваат младите кај кои невработеноста дополнително предизвикува чувства на фрустрираност и безнадежност, јасна треба да биде сериозноста со која треба да се пристапи во третирањето на овој проблем.

Со цел да се намали разорното дејство од превисоката невработеност, Владата на Р. Македонија, спроведува социјални програми коишто за жал имаат само ублажувачко дејство. Во вакви услови, речиси единствен "издувен вентил" од оваа незавидна положба во која се најде пазарот на трудот во Македонија е неформалниот сектор. Имено, голем дел од невработените, притисканы од нараснатите егзистенцијални проблеми се принудени да работат во неформалниот сектор, каде што обично се ангажирани од време на време, сезонски или пак работејќи работи коишто се под нивното ниво на стручна осposобеност и образование. Овие сознанија укажуваат на фактот дека покрај невработеноста, во Македонија постои и висок степен на подвработеност.

Подвработеноста е термин воведен од страна на Меѓународната Орга-

низација на Трудот со цел да се идентификува оној дел од работната сила којшто е ангажиран на пократко работно време од нормалното или пак остварува пониска продуктивност во однос на стручната и квалификациона способност.

Според усвоените меѓународни стандарди предложени од страна на Меѓународната Организација на Трудот, постојат два вида на подвработеност кои можат да бидат предмет на засебно истражување:

- **Видлива подвработеност** којашто се карактеризира со намален број на работни саати во однос на нормалното работно време и

- **Невидлива подвработеност** којашто се карактеризира со ниски примања, недоволна искористеност на професионалните способности, ниска продуктивност и сл.

Подвработеноста како концепт е мошне значаен во идентификувањето на

аномалиите на пазарот на трудот. Имајќи предвид дека невработеноста изразена преку стапката на невработеност го претставува само делот на невработените од целокупното активно население, подвработеноста има за цел да ја докомплетира сликата преку согледување на искористеноста на работната сила, односно има за цел да укаже на тоа колкав дел од работната сила е недоволно или неадекватно искористен. На следниот дијаграм, со цел да се добие појасна претстава, прикажана е структурата и заемната поврзаност помеѓу поодделните сегменти на пазарот на трудот:

Со оглед на тоа дека станува збор за релативно нов концепт, денес само мал број земји имаат континуирано следење на подвработеноста. Од 83 земји коишто изјавиле дека спроведуваат анкети за домаќинствата или анкети за работната сила, сите во суштина спроведуваат квантifiцирање на вработеноста и невработеноста, но само 54, односно 14 од нив респективно гледано, ја определуваат видливата односно невидливата подвработеност².

Најефикасен начин да се истражи феноменот на подвработеност е преку спроведување на анкета на домаќинствата на национално ниво. Спроведувањето на самата анкета претставува една комплексна активност која претпоставува ангажирање на повеќе субјекти (научни институции, Републички Завод за Статистика и сл.) и реализација на низа конкретни операции. Тоа од своја страна значи дека е потребно да се дефинира структура на анкетата, да се планираат

и организираат активностите во спроведувањето на анкетата, имајќи во предвид три групи на фактори:

- Цели на анкетата и потребните податоци;

- Практични ограничувања и условености во реализација на анкетата;

- Барања за поврзување со останатите статистички операции, а пред се со останатите анкети на домаќинствата.

Спроведувањето на анкетата за подвработеноста треба да се врши во еден краток референтен период, најчесто еден ден или една недела. Целта на ваквото анкетирање е да се изврши еден пресек на работната сила прикажувајќи ја моменталната состојба на пазарот на трудот. Од друга страна, ваквото анкетирање е непрактично во поглед на опфаќањето на сезонските работници и некои други работници на определено работно време, а коишто најчесто се подвработени. Тоа доведува до подценување на подвработеноста и нејзино нереално согледување во глобални рамки. За тоа најчеато се препорачува оваа анкета да се спроведува повеќепати во текот на годината (на пр. тримесечно или седмострално), што би дало пореални резултати, но од друга страна е сврзано и условено од расположивите финансиски средства.

Видливата подвработеност во меѓународните стандарди е дефинирана како статистички концепт и истата може да се мери преку анкетирање на домаќинствата или на работната сила. Меренето на видливата подвработеност може да се изрази на два начина: Преку определување на бројот на вработени чие работно време е помало од нормалното работно време во дејноста во која работат или преку квантумот на подвработеност, изразен преку број на работни деноночи или саати на подвработеност. Тргнувајќи од горенаведениот шематски приказ за структурата на работната сила, видлива подвработеност претставува подкатегорија од вработеноста, и при тоа постојат три меѓународно прифатени критериуми за идентификување на видливо подвработените лица, односно едно лице ќе биде класифицирано како видливо подвработено доколку:

- Работи пократко од нормалното работно време;

- Тоа не го прави врз доброволна основа;

- Бара или е на располагање за дополнителна работа во текот на референтниот период во коишто се спроведува анкетата.

Од друга страна, невидливата подвработеност е дефинирана како аналитички концепт и истата потешко може да се квантфицира. Тоа произлегува од фактот што актуелните меѓународни директиви не даваат дефиниција за невидливата подвработеност којашто би била директно применлива во статистичките анкети. Постоечката дефиниција ги идентификува само трите варијабли коишто би можеле да бидат користени во идентификувањето на продуктивноста на трудот а тоа се: приходите, искористувањето на стручноста и продуктивноста на институциите. Невидливата подвработеност дефинирана на овој начин ја рефлектира несоодветноста во лоцирањето на трудовите ресурси или неврамнотеженоста помеѓу трудот и останатите производни фактори.

При истражувањето на подвработеноста во Македонија, посебно треба да се води сметка во примената на меѓународните стандарди, имплементирајќи ги при тоа специфичностите коишто произлегуваат од карактеристиките на пазарот на трудот во Македонија. На тој начин би се овозможила компарабилност на добиените резултатите со соодветни податоци од останатите земји во транзиција и воопшто со целиот свет.

Многу значаен момент во истражувањето на подвработеноста во земјите во развој, како што е Македонија е воспоставувањето на релација помеѓу подвработеноста и останатите показатели на економско-социјалните феномени како што се сиромаштијата, нееднаквоста во распределбата на доходот, социјалното раслојување и т.н. Врз основа на вака поставените хипотези и за нивно научно верифирање, се наметнува потребата од соодветно квантфицирање на овие феномени. На тој начин би можела да се комплетира сликата за состојбата на пазарот на трудот и би се извлекле

заклучоци за превземање на соодветни мерки за надминување на тешката ситуација во поглед на високата невработеност и нискиот степен на искористеност на работната сила.

Полната вработеност претставува цел на секоја економско-социјална политика. Исто така, таа е предмет на една од основните меѓународни конвенции на трудот чија основна цел е “да се стимулира економскиот раст и развој, да се подигни животниот стандард, да се задоволат потребите на работната сила и да се решат проблемите на невработеност и подвработеност”³. Според оваа конвенција, потребно е да се гарантира:

- Работа за сите лица коишто баираат или се на располагање да работат;

- Работа којашто би била колку што е можно попродуктивна;

- Слободен избор на работата од страна на работниците, коишто би имале можности за стекнување на неопходни квалификации за добивање работа којашто би им одговарала и во која би ги користеле стекнатите квалификации.

Доколку првиот од горенаведените услови не е исполнет, тогаш станува збор за невработеност, додека кога останатите два услови не се исполнети, тогаш станува збор за подвработеност.

Наместо заклучок, може да се изнесе дека оценката на вработеноста и невработеноста не го опишуваат на доволно прецизен начин однесувањето на пазарот на трудот, поради што се наметнува потребата од комплетирање на мозаикот на пазарот на трудот со други показатели коишто рефлектираат различни аспекти на состојбата на пазарот на трудот. Овие показатели посебно претставуваат императив за земите во развој како што е Македонија, каде што поради недостиг на социјални програми за помош на невработените, лицата коишто немаат работа се оддаваат на маргинални економски активности. Проучувањето на подвработеноста, нејзиното квантфицирање и поврзување со другите економско-социјални феномени на транзицијата ќе дадат одговор на многу прашања што би помогнало во трасирање на патиштата на идниот развој. ■

¹ “Транзицијата во Македонија”, Јуличијарески и Славица Роческа, Метафора, Прилеп 1998

² Chernyshev, 1997

³ Конвенција бр.122 за политиката на вработување, ILO, 1964